

מבוא

יחסי ישראל והעמים בזמננו – קריאה לחשיבה ישנה־חדשה

יעקב נגן

ישראל והעמים בחזון אחרית הימים

תמורות עמוקות מתחוללות בתקופתנו בחיי העם היהודי ואנו זוכים להיות עדים להן. נבואות קיבוץ הגלויות ושיבת ציון מתגשמות לנגד עינינו; ה' שב את שבות עמו, וכחולמים אנו חוזים – ונוטלים חלק – באירועים המשנים את דמותו ומצבו של עם ישראל, אולי באופן הדרמטי ביותר מאז ימי התנ"ך.

התבוננות בנבואות אחרית הימים מעלה כי מתוארים בהן שני כיווני תנועה הפוכים. מחד גיסא, שיבת ציון היא תנועה מן החוץ פנימה – ממצב של התערבות בעמים למצב של נפרדות והתייחדות בארץ ישראל. מאידך גיסא – וכד בכד – אחרית הימים מתוארת

* הרב ד"ר יעקב נגן הוא ראש "בית מדרש לישראל והאנושות" ומכון בליקלה לשיח בין־דתי מבית רשת "אור תורה סטון"; ר"מ בישיבת עתניאל.

ושמו אָחַד: ריפוי הקשר בין ישראל ודתות העולם

כתקופה שבה עם ישראל מממש את ייעודו להיות "לאור גויים"; ותנועה זו היא מן הפנים אל החוץ, "כי מציון תצא תורה". לפנינו כמו-סתירה: אנו עוזבים מצב שבו אנו מעורבים בפועל בתוך אומות העולם, מתייחדים בארצנו ובתוך עצמנו - דווקא כדי לעמוד בקשר איתן עם העולם שהותרנו מאחור.

נראה שפְּשֵׁרָה של כפילות פנים זו טמון בהבנה שהמעבר מגלות לגאולה הוא מעבר מחיי הישרדות לחיי חזון. בגלות, הצורך הקיומי של ישראל היה לא להיטמע בגויים ולא להיעלם, ולשם כך נדרשו נתק מהסביבה והתנכרות לה. דווקא בארץ ישראל, כאשר אנו בטוחים יותר מטמיעה, ניתן לחיות מתוך חזון ולעמוד על מקומו של עם ישראל בסיפורה הגדול של האנושות.

אלא שלמסע זה נלווים אתגרים לא פשוטים. לשם כך יש להתבונן בעיניים חדשות על שאלות הלכה והגות ביחסי ישראל והעמים. שאלות אלו הוזנחו לעיתים במהלך הגלות או שבדיונים על אודותיהן הודגשו העמדות והפרשנויות המגביהות את המחיצות בין ישראל והעמים - מחיצות שהיו נחוצות כאמור כדי לאפשר את הקיום היהודי בגולה. על דרך מליצה ניתן לומר כי בדינו מסכת עבודה זרה, העוסקת ב"סור מרע" ובריחוק מהאומות, אך טרם נכתבה מסכת "לאור גויים", העוסקת בצדדים החיוביים והראויים של יחסי ישראל והעמים.

כשם שבתחומים אחרים של חזון אחרית הימים - בניין הארץ, קליטת עלייה ועוד - איננו רק בבחינת צופים פסיביים אלא בכוחנו גם לעצב את המציאות, כך גם בתחום זה: עלינו לשאול מהו תפקידנו ביישום מרכיב זה של חזון אחרית הימים.

סיבה נוספת מביאה לכך ששאלת יחסי ישראל והאומות וריפוי־היא סוגיה בוערת שעלינו להיזקק לה: תהליך הגלובליזציה. בעקבות תהליך זה, בלתי אפשרי כיום להתעלם מקיומו של הזולת גם אם הוא רחוק מאיתנו ומדבר בשפה זרה. חיי האנושות כולה מעורבים אלה באלה כיום לבלי התר ומשפיעים אלה על אלה. כבר בתחילת המאה ה-20 זיהה הראי"ה קוק תהליך זה כאשר בפסקה ידועה מנה

מבוא: יחסי ישראל והעמים בזמננו - קריאה לחשיבה ישנה-חדשה

כאחד מ"שלושת השינויים העיקריים במחשבה החדשה" את השינוי ב"מחשבה החברתית". בעוד בעבר, "כל עדה וקהלה היתה סגורה בתחומה, על כל יחיד לא פעלה בגלוי כי אם הסביבה הקרובה שלו, ובתומו חשב כן כל יחיד וכל ציבור, שהעולם הגדול הוא רק סביבתו הרוחנית והגשמית"; הרי שעתה -

כל יחיד מרגיש, שהנהו לא בודד, ולא סגור בתחום מיוחד לגמרי, שהוא פועל ומתפעל מהמון חוגים רבים ורחבים, מסביבות שונות וגם זרות, ואין ליאש כל רוח לומר, שאין לי להתחשב עמו מאומה, גם אם יהיה רחוק שברחוקים.¹

אם בזמנו של הרב קוק לא ניתן היה להתעלם מההשפעה ההדרית של סביבות שונות, זרות ורחוקות, על החברה ועל היחיד - קל וחומר בזמננו. השינויים הטכנולוגיים ותודעת "הכפר הגלובלי" מאיצים ומעמיקים את ההשפעה ההדרית בין "סביבות שונות וגם זרות", וממילא נדרש בירור מחודש בדבר יחסי ישראל והאומות. מצד אחד, עלול מצב זה לאתגר את הזהות היהודית ואף לאיים עליה; אך בה בעת זהו גם שער - הזדמנות - למימוש חזון הנביאים בדבר התפקיד האוניברסלי של עם ישראל ובכך להעניק משמעות יתר לקיום היהודי. המאמרים והמקורות המובאים בספר זה הם חלק מניסיון לגבש מבט חדש על אחד מן התחומים הרבים הכלולים בסוגיית יחסי ישראל והאומות: התבוננות מנקודת מבט תורנית על האמונה והחיים הדתיים של בני אומות העולם (או כפי שהם מכונים לעיתים בשפה ההלכתית "בני נח"). ספרות ענפה, מצוות רבות המקיפות את כל תחומי החיים, ועולם שלם של מחשבה והלכה מלווים אותנו בבואנו לעסוק בבירור של 'ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך', אך ההתעסקות בנושא זה לכרו מצמצמת את מלוא היקפו של רצון ה', הכולל את הבריות כולן ואת העמים כולם, כדברי הנביא: "כי ממזרח שמש ועד מבואו

1. אורות הקודש, חלק ב, עמ' תקלט-תקמ.

ושמו אָחַד: ריפוי הקשר בין ישראל ודתות העולם

גְּדוּל שְׁמֵי בְּגוּיִם וּבְכָל מְקוֹם מְקַטֵּר מְגַשׁ לְשָׁמַי וּמְנַחֵה טְהוֹרָה כִּי גְדוּל שְׁמֵי בְּגוּיִם אָמַר ה' צְבָאוֹת" (מלאכי א, יא). במובן מסוים, זהו העיוות שממנו מלמד אותנו ספר יונה להימנע: הנביא מתחמק משליחות לעיר גדולה של גויים מתוך התרכזות במבט האישי והלאומי על המציאות, ואילו הקב"ה מלמד אותו שהוא גם "נְבִיא לְגוֹיִם" (על דרך האמור בירמיהו א, ה), כיוון שדבר ה' נשלח אל כל קצוות תבל - אל כל העמים ואל כל הלשונות.

שאלת היחס לאומות ולדתותיהן איננה רק שאלה שאנו נאלצים לדון בה מכורח המציאות אלא שאלה הנוגעת בעומק ייעודו של עם ישראל בעולם. עם ישראל אינו רק "עומד מן הצד" ביחס לאומות, אלא הוא בעל אחריות רוחנית כלפיהן. ראשיתה של אחריות זו בימי האבות ובייעוד "וּנְבַרְכוּ בְּךָ כָּל מְשֻׁפָּחַת הָאֲדָמָה" (בראשית יב, ג), וסופה בחזון אחרית הימים המתאר את עם ישראל כ"אור גוים" (ישעיהו מט, ו) וכמפיץ תורה לאומות כולן: "וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלֶה אֵל הַר ה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִרְנּוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכָּה בְּאֲחֻזָּתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדִבֶּר ה' מִירוּשָׁלַם" (שם ב, ג). פעילותנו בשדה זה, של תורה היוצאת מציון ומיועדת לעמים כולם, נגזרת מהאופק הרוחני שאנו שואפים אליו ביחס לעבודת ה' של אומות העולם. על כן שומה עלינו לשאול: מהו החזון ומהו האופק?

"יכירו וידעו כל יושבי תבל"

ממקורות רבים עולה כי גילוי מלכות ה' בעולם יכול להתקיים במלואו רק בשותפות האומות. בסוף כל תפילותינו, ב"עלינו לשבח", אנו אומרים: "יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון [...] ויקבלו כולם את עול מלכותך", וחותרים במילותיו של הנביא זכריה: "בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי־ה' אָחַד וְשִׁמוֹ אָחַד" (זכריה יד, ט). גם הנביא צפניה מלמד שמשאלת הלב של הקריאה בשם ה' ועבודתו היא אוניברסלית: "כִּי אַז אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שְׂפָה בְרוּרָה לְקִרְאָ כָל־שֵׁם ה' לְעַבְדוֹ שְׁכֵם אָחַד" (צפניה ג, ט).

מבוא: יחסי ישראל והעמים בזמננו - קריאה לחשיבה ישנה-חדשה

האחוה הרוחנית-דתית איננה רק שותפות לשם עבודת האלוהים אלא גם תשתית ליחסי שלום ושותפות אמת בין עמי האנושות, כפי שאומר דוד המלך בספר תהילים: "חֶבֶר אָנִי לְכָל אֲשֶׁר יִרְאוּךָ" (תהילים קיט, סג). הפסוק מלמד על הקרבה שבין עובדי ה', אך טמונה בו גם התובנה שכאשר עובד ה' מכבד את הדתיות של הזולת, נוצרות ביניהם שותפות וחברות רחבה ואמיצה, דווקא על בסיס ההזדהות הדתית.

מתוך עמדה עקרונית זו נגזרות שאלות מפורטות יותר: האם כדי לכוון אחווה ושותפות עם דתות אחרות נדרשות מחיקה של זהות הדתית והאמונית ויצירה של זהות דתית חדשה? אם אכן נדרשת זהות דתית חדשה - באיזו זהות מדובר? ושמה אין צורך בשינוי בדת ומדובר בעיקר בשינוי תודעתי? כלומר אולי כדי ליצור שותפות עם דתות אחרת בגילוי מלכות ה' די בעצם ההכרה בלגיטימיות ההדרית, בזיהוי האחד את השני כשותפים לדרך, וביצירת תשתית של קבלה, חיבור וכבוד הדדי?² האפשרות השניה מעוררת גם את המקום לאפשרות שלישית, שלפיה יש דתות שאין צורך שיעקרו מן היסוד אך שינויים מסוימים ביסודות הדת אכן נדרשים לשם כינון אחווה ושותפות עימן בעבודת ה'. אם זהו המצב, יש צורך להגדיר ולחדד מהם אותם יסודות.

המקורות המובאים בספר זה, והדרך שבה אנו מציעים לשזור אותם ולגבשם לכדי תפיסה עכשווית, בונים תשתית לחשיבה מעמיקה על יחסי ישראל ואומות העולם בזמננו, ובפרט על מקומה של דתיות באומות העולם מנקודת מבט יהודית. במקורות הובאו בין היתר

2. מקורות רבי ערך על יחסה של היהדות לדתות אחרות לאורך השנים מצויים בספרו של ידידי הרב פרופ' אלן בריל *Judaism and Other Religions: Models of Understanding* (Macmillan, 2010). בריל מסווג את ההוגים היהודים על פי ארבעה מודלים אפשריים ליחסה של דת כלפי דתות אחרות: (א) "אקסקלוסיביזם" - ישנן אמת אחת בלבד ודרך אחת בלבד לגאולה וישועה; (ב) "אינקלוסיביזם" - המאמין בוחן את העולם לאור הדת שלו, אך מתוך זווית מבט זו רואה נקודות אמת גם בדתות אחרות; (ג) "פלורליזם" - ריבוי אמיתות ותפיסה שלפיה אין דת בעלת אמת בלעדית; (ד) "אוניברסליזם" - האמת אחת אך לה גילויים ומופעים אפשריים רבים.

דברי הראשונים והאחרונים שהדגישו את חשיבות עבודת ה' בקרב הגויים במצב המתוקן והשלם. כן הובאו דבריהם של אלו שראו את הופעת הדתות המונותאיסטיות שהושפעו מן היהדות כצעד חשוב לקראת תיקונו של העולם ואף גזרו מכך השלכות משמעותיות ליחסים שאמורים להתקיים בין ישראל לעמים בכלל ובעלי הדתות הללו בפרט. לכך יש להוסיף את חזונו של הראי"ה קוק שראה בשיבת עם ישראל לארצו בסיס למיקוד חדש בהבנתנו את התורה והמצוות עצמן, מיקוד שאיננו מסתמך על מסורת אבות והתבדלות מן הגויים בלבד, אלא מעמיק בטעמי תורה ומתוך כך מפנה את תשומת הלב דווקא לכשורה האוניברסלית הטמונה בהן, וכפי שכתב ב"עין איה":

קריאת שמע של ערבית ושל שחרית מורים על ב' מיני הקריאה בשם ד' המוטלת על ישראל. אנו צריכים לקבל עול מלכות שמים על עצמנו, ולפעול גם כן בקריאת שם ד' אחד שלנו, שסוף כל סוף יכירו וידעו כל יושבי תבל כי ד' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. והנה בגלות, הדומה לערב, עיקר פעולתנו היא רק בנוגע לעצמנו, כדי לעמוד בפני הגלים העוברים עלינו בעד שם ד', על כן בלילה שייך אמונה [...] אמנם בעת הגאולה שתרום קרן ישראל, אז ממילא תבוא שעת הפעולה של קריאת שמע דשחרית, אהבה רבה, שכל העמים יאמרו שאור ישראל יהיה לאור עולם, על כן אז יתגלו טעמי תורה ולא יהיה עוד אור יקרות וקפאון [...] כי למען קרב רחוקים ראוי לברר דברי אמת בבירור, ולתרגם הדבר כפי מושגם החיצוני של העמים, על כן אמת ויציב שחרית, מתורגמת ארמית.³

דברים אלו מחדשים ומבהירים שהדרך ל"יכירו וידעו כל יושבי תבל" איננה עוברת רק בשינוי הנדרש מן העמים בתפיסתם וכאמונותיהם אלא גם מבעד להתבוננות החדשה הנדרשת מעם ישראל בזמן הגאולה. יש

3. עין איה, ברכות, פרק א, פסקה א.

מבוא: יחסי ישראל והעמים בזמננו - קריאה לחשיבה ישנה-חדשה

בהם תביעה ברורה מעם ישראל בדור הגאולה להעמקה חדשה במסר של דבר ה' לאומות העולם ומוכוונות חדשה להיבטים האוניברסליים של תורת ישראל.

שיח בין-דתי ותפקידו

המקורות והמאמרים שבספר זה הם גם בסיס לחשיבה על תפקידן של מסגרות שיח ושותפות עם הדתות בימינו באופן שלדעתנו הולם יותר את מצבו הפוליטי-ריבוני והרוחני של העם היהודי בזמננו ואת השינויים שעברו על דתות העולם בדור האחרון (בפרט על הדת הנוצרית). חשיבה שכזו הכרחית בכל דור מחדש, ובפרט בדורנו, על מנת שנוכל להיפגש עם רצון ה' מתוך התבוננות במציאות העכשווית. שיח בין-דתי יכול להתקיים לשם מטרת שונות ויכולות להיות לו השפעות מגוונות. הקומה הבסיסית קשורה במניעת שפיכות דמים על ידי קריאות של מנהיגים מדתות שונות לצאן מרעיתם. קומה נוספת מצויה בשיתופי פעולה של מנהיגים מדתות שונות בנושאים חברתיים או רוחניים המוסכמים עליהם. השפעה מסוג שלישי, שהיא ההשפעה העמוקה ביותר, היא זו המחוללת שינויים מעמיקים באופיין של הדתות וביחסים הבין-דתיים. כאשר דת - והדברים נכונים בייחוד כלפי הדתות המונותאיסטיות הגדולות - משנה את יחסה לדתות אחרות, מקרין שינוי זה גם על תפיסת האלוהות שלה. שיח מכיל כלפי דתות מונותאיסטיות אחרות, שמכיר בכך שהאל שאנו עובדים והאל שמאמיניהן עובדים אחד הוא, מושתת על תפיסת אלוהות מופשטת יותר ומדגישה את ייחוד ה' ואחדותו. כמו כן, כאשר דת מאמצת תודעה של שותפות כלל-אנושית סביב עבודת ה', הרי שאלמנטים הנובעים משלילת הלגיטימציה לדתות אחרות - כגון ג'יהאד או מיסיון - מתבטלים מאליהם. בשותף לגיטימי לא צריך ללחום, וודאי שניסיון להמיר את דתו נתפס פוגעני.

הדוגמה המובהקת ביותר לכך קשורה לתהליכים שעבר העולם הנוצרי בעשורים האחרונים ולשינוי מרחיק לכת שהתחולל ביחסה

ושמו אָחַד: ריפוי הקשר בין ישראל ודתות העולם

של הנצרות כלפי היהדות והיהודים. תהליך זה החל בשנות השישים על ידי האפיפיור יוחנן ה'23, שבעצמו הציל יהודים בתקופת השואה, ועם מינויו לאפיפיור הוביל מדיניות של תיקון בעמדת הכנסייה כלפי היהדות והיהודים במסגרת מועצת הוותיקן השנייה. לבסוף, ה"נוסטרה אטטה" [= "בעת הזאת"], "הצהרה בדבר יחס הכנסייה לדתות הלא-נוצריות", שנתפרסמה ב-1965, ביטלה את האשמת כלל היהודים ברצח ישו והביעה הסתייגות של הכנסייה מזיהוי היהודים כדחויים ומקוללים. תהליך השינוי המשיך והתחזק באופן הדרגתי לאורך השנים עד שב-2015 מסמך של הוותיקן, הנושא את השם "כי לא יינחם האלוהים על מתנותיו ולא על קריאתו", הצהיר באופן רשמי על הימנעות ממיסיון כלפי יהודים מתוך הכרה בכך שהברית האלוהית עם ישראל עודנה שרירה וקיימת.

גם בנוגע לג'יהאד ניתן לראות כי במדינות שבהן התקיימו יחסים קרובים עם בני דתות אחרות, התפרש המושג "ג'יהאד" באופן שנטרל אותו ממשמעותו האלימה והפך אותו למושג המבטא תהליכים רוחניים פנימיים. בהקשר זה ניתן שוב לראות כיצד שיח ומפגש - ולא דווקא גיבוש עמדה עקרונית, מגדירה וחיצונית - מייצרים תנועה ושינוי של דתות העולם למקום מכיל יותר ומכיר יותר בעמדה היהודית.

עם כל זאת, במקומות שבהם נדרשים עימות, בירור וליבון - היהדות מעולם לא נרתעה מלעמוד על עקרונותיה, ללחום כנגד האלילות ולקרוא בקול גדול לטיהור האמונה באל אחד ודיוקה. נוכח תופעות פסולות וקליפתיות הקיימות בדתות, יש מקום לביקורת נחרצת, התבדלות ובירור ולא רק לשיח של שיתוף והכלה. לגיטימציה לדתות אחרות ושיח מכבד כלפיהן אין פירושו הכלה ללא תנאי של כל תופעה, אמונה או התנהלות.

מפגש בין־דתי כמחזק את הזהות היהודית

לעמדה המעניקה כבוד ולגיטימיות לדתות אחרות - ולעיתים אף רואה בהן שותפות - ישנן השלכות חינוכיות ועלולים להיות לה מחירים. כאשר הרב קוק כתב על השינויים במחשבה החדשה, המגבירים את ה"חדירות" של היחיד להשפעות מכל מרחבי האנושות, הוא עסק גם בסכנה הכרוכה בשינוי זה: הזהות הייחודית עשויה לאבד משמעות ועוצמה כאשר היא מתרחבת. דברים אלו אמורים ביתר שאת כלפי מצב שבו חלק ממה שמחזק את הזהות הפרטית של האדם הוא שלילת הזולת והתבדלות, וממילא כאשר הוא נותן מקום לזהות הדתית של הזולת, זהותו הדתית עלולה להיחלש.

אולם ישנה אפשרות אחרת. חיזוק הברית והשותפות עם בני דתות אחרות אין בהם בהכרח כדי להחליש את הזהות היהודית; אדרבה, לעיתים הם דווקא מחזקים אותה. מדוע? ראשית, כיוון שבימינו האיום הגדול על הזהות הדתית מגיע דווקא ממטריאליזם מערבי-חילוני ולא מדתות מתחרות אחרות. לכן, דווקא האחוה והשותפות עם דתות אחרות מחזקות את הזהות הדתית ביחס לזהות החילונית והשלכותיה. שנית, סכנת ערעור הזהות בעקבות הכרה בלגיטימיות של דת אחרת קיימת בעיקר במציאות של גלות - כאשר אנו מיעוט ואילו הדת האחרת "מצליחה" יותר ו"מושכת" יותר מעצם היותה הדת הדומיננטית. כמובן, זהו איננו המצב במדינת ישראל בימינו.

לבסוף, אנו חיים בעידן פוסטמודרני שבו הקבלה של "סיפור-על" אחד גדול שלפיו "האמת שלי היא הבלעדית וכל היתר שקר" - כלומר תמונה שאין בה מתן ערך מסוים ל"סיפורים" אחרים - מעוררת בדרך כלל תגובת־נגד שלילית, רגשית ומחשבתית. כבר הרב קוק התריע על הסכנה שבביסוס אמונתנו על שלילת אמונתם של אחרים:

ישנם אחרים שסוברים שאי אפשר לאדם שיהיה לבבו תמים באמונה בתורת משה אמת כראוי, כי אם כשיחשוב שאמונות אחרות כולן הן שוא ותפל, ואין שום יתרון למחזיקים בהן.

**והדבר הוא ללא אמת [...] רעות רבות יוצאות מזאת המחשבה
הבלתי מתוקנת.⁴**

הרב קוק יוצא חוצץ כנגד העמדה שלפיה אמונה ראויה היא זו השוללת אמונות אחרות ותופסת אותן כחסרות ערך. לדידו, עמדה כזו דווקא מחלישה את האמונה היהודית בעוד הדרך הראויה היא לגלות את הערך הטמון באמונות האחרות על פי התורה - ובכך לחזק את העולם האמוני:

כי רושם הבזו שנטבע עמוק בלב ההמון על אמונות אחרות גורם שנמצאים גם כן פורקי עול רשעים שהם מודדים במדה זו גם כן את האמונה הטהורה הישראלית, והם אומרים כל אפיין שרין, זאת אמונה וזאת אמונה. על כן להציל את צעירי דורנו משחיתות רעות כאלה צריכים אנו להעמיק בערכן של אמונות אחרות על פי התורה.⁵

לבסוף, הניסיון מלמד שהמפגש עם "הדתות האברהמיות", והגילוי עד כמה היהדות משמעותית ומרכזית בסיפוריהן ובאמונתם של בני דתות אלו, דווקא עשויים לחזק את הזהות היהודית ואת המשמעות הקשורה ב"להיות יהודי". כאשר אדם מישראל פוגש בנוצרי המתייחס אל היהודים כ"אח בכור", או במוסלמי הרואה את היהודים כ"אהל אל כתאב" [=עם הספר] שזכה לקבל תורה משמיים - הרי זה מאיר בעבורו באור חוזר את ערכו של הסיפור היהודי ואת אחריותנו כעם כלפי עמים אחרים ודתות אחרות. ההליכה בדרכו של אברהם מעסיקה חלקים נכבדים מן האנושות ויש בכך כדי להעניק משמעות גדולה יותר ואוניברסלית יותר לחיים כיהודי.

4. לנבוכי הדור, פרק יד1.

5. שם.

על הספר

לשם חשיבה מחודשת - הלכתית והגותית - על סוגיות הרחבות הקשורות ביחסי ישראל והעמים הקימה בשנים האחרונות רשת "אור תורה סטון" את בית המדרש לישראל והאנושות. החיבור שלפניכם עשוי פרקים פרקים שעלו מתוך לימוד משותף של ארבעה מחברי בית המדרש: הרב ד"ר יעקב נגן, העומד בראש בית המדרש, הרב שראל רוזנבלט, ד"ר אסף מלאך וגב' גיטה חזני-מלכיאור. כל אחד מן הפרקים נכתב על ידי אחד מן הלומדים אך הוא כולל בתוכו תובנות שעלו מן הליבון המשותף של הסוגיות.

פרקי הספר עוסקים בחשיבותן של דתות ועבודת ה' בקרב האומות וארבעה שערים נפתחים בו. השער הראשון עוסק בסוגיות יסוד: ביחסים שבין ישראל לעמים לעתיד לבוא כפי שהם מתבררים מתוך דברי הנביאים - יחסים שתוארו במגוון אופנים בנבואות השונות, באופן המציב אפשרויות שונות להבנת מקומן של דתות באומות העולם לעתיד לבוא. הוא ממשיך לניתוח משמעותן של שבע מצוות בני נח כפי שהיא עולה מתוך דברי חז"ל, ועולה מתוכו המסקנה שחז"ל ראו במצוות בני נח תנאי סף לחברה אנושית מתקנת אך הותירו חלל פנוי לצמיחת השלמות הדתית של האומות שלא על ידי מסגרת סף זו.

השער השני עוסק ביחס לדתות כפי שהוא משתקף בתורתם של הראשונים. כל אחד מן הפרקים בשער זה נסב על הגותו של אחד מגדולי חכמי ישראל בימי הביניים שהגדירו בצורות שונות מהו הדבר המעניק לגיטימיות לדתות באומות העולם. יש שראו את הדת באומות כדת שכלית ומוסרית בעלת חשיבות אך תוך הדגשה שהיא רחוקה ממדרגת דת שיש בה התגלות (ריה"ל); ומאידך גיסא, יש שסברו שאף באומות העולם תיתכן התגלות עצמאית שאיננה תלויה בתורת משה (רבי נתנאל פיומי). דעה נוספת ראתה בהתנהגות המוסרית של הגויים וביסודות התיאולוגיה שלהם בסיס לגיטימיות ואף לאחווה עימם (המאירי); ויש שהדגישו את היסודות התיאולוגיים

ההכרחיים לדת אמיתית אך תוך הדגשת השונות המתבקשת בכל דת לפי תכונת האומה שבתוכה היא מתפתחת (ר"י אלבו). לעומת עמדות אלו ניצבת עמדת הרמב"ם שלא נתן מקום לגיטימי לדתות עצמאיות באומות העולם וראה את מצוות בני נח כדת האומות הרצויה - דווקא מתוך קישור להתגלות בסיני. יחד עם זאת גם מדברי הרמב"ם עולה הערכה חיובית של עבודת ה' של יחידים בני אותן דתות.

השער השלישי עוסק בסוגיה זו כפי שהיא משתקפת בהגותם של חכמי האחרונים, הן אצל חכמים חשובים לאורך תקופת האחרונים והן אצל גדולי ישראל בדור האחרון שעסקו בשאלות אלו בהרחבה: למן הרב אליהו בן-אמוזג והראי"ה קוק, ועד הרב יהודא ליאון אשכנזי ("מניטור") והרב יונתן זקס. פרקים אלו מחדדים את האופן שבו הדגישו כמה מגדולי ישראל בדורות האחרונים את הצורך לעסוק בתפקיד האוניברסלי של עם ישראל ושל תורת ישראל, ואת המקום והמשמעות הנרחבים שנתנו לדתות אומות העולם - ובפרט לנצרות ולאסלאם - בסיפור הגדול של האנושות.

בשער האחרון בספר נידון חלקם של בני אומות העולם בשלושה מיסודות הדת היהודית: לימוד תורה, בית המקדש ושמירת שבת. הלימוד השיטתי של סוגיות אלו משלים מכיוון נוסף את המקום החשוב של אומות העולם בחזון הגדול של עבודת ה'.

הספר עשוי בתבנית של פרקים ובהם הרצאת דברים סדורה, עיתים ארוכה ועיתים קצרה, המציעה קריאה של המקורות, רקע, סיכום והתבוננות; ובשוליה סעיף "מקורות"⁶. בסעיף זה מובאים בהרחבה המקורות שאוזכרו בגוף הפרק. תבנית זו מאפשרת לקורא להתרשם מהדברים באופן בלתי אמצעי, לעמוד על עומקם ושמא אף לחוות תהליך חשיבה מעמיק וטרנספורמטיבי סביב יחסי ישראל והאומות. כדי להקל על המעיין סופרר כל מקור בסעיפי המקורות במספר סידורי, ובגוף הפרק צוינו מספרים אלה בתבנית מספר בולטת.

6. באחדים מן הפרקים, מחמת אופיים, שונה היא תבנית הדברים והרצאת הדברים באה מעורבת יחד עם המקורות.

מבוא: יחסי ישראל והעמים בזמננו - קריאה לחשיבה ישנה-חדשה

הרצאת הדברים שבגוף הפרקים מציגה את פרשנותם של חברי בית המדרש למקורות גופם ולדרך שיש להתוות בימינו על פיהם. דרך זו, כפי שהיא נפרשת לעיני הלומד, מציגה מקום נרחב לשיח מכיל ומכבד כלפי דתות האומות שאף רואה בהן שותפות לחזון של עבודת ה' כלל-עולמית, משתפת וכוללת, כחזונו של הנביא: "לְקַרְא כְּלָם בְּשֵׁם ה' לְעַבְדוֹ שְׂכָם אֶחָד". כמובן אין בכך כדי לטעון שכל תנועה דתית - תהא אשר תהא - היא לגיטימית; ובספר אחר נעסוק בעזרת ה' ביחסה של היהדות לאלילות וספיחיה.

תפילתנו היא שהמקורות העתיקים, שאנו מנסים לשזור יחד בספר זה לכדי חשיבה מחודשת, לא יישארו במישור העיון התיאורטי אלא ייפכו לחלק מהמהלך הגדול של גילוי כבוד ה' בעולם בדרך של "וכל בני בשר יקראו בשמך [...] ויקבלו כולם את עול מלכותך" - מהלך שאנו שואפים לקדם באמצעות חיבור, שיתוף, ריפוי ושיח בין-דתי פורה.

תודות

ספר זה הוא פרי הביכורים של בית המדרש לישראל והאנושות מבית רשת "אור תורה סטון". בית המדרש זוכה לתמיכתו וליווי של נשיא הרשת, הרב ד"ר כתריאל ברנדר. מראשית הדרך זיהה הרב ברנדר את הדחיפות והנחיצות בימינו בהקמת בית מדרש שיעסוק בשאלת ישראל והאנושות. חזונו ויוזמתו, תמיכתו המתמדת והכוונתו המעשית הם שמאפשרים את קיומו של בית המדרש. ברצוננו להודות למנכ"ל הרשת, מר ינון אחימן, על העמדת כל האמצעים הנדרשים להצלחת בית המדרש; לסמנכ"ל החינוכי, הרב יהודה שטאובר, שדלתו פתוחה תמיד ועצותיו יקרות ומאירות עיניים; לרב נחמיה קרקובר, על ההכוונה המקצועית והמשמעותית של בית המדרש; למר דייוויד כץ, על כל העשייה מאחורי הקלעים. תודה לגב' סימה טוכמן-פרידמן וכל צוות יחסי הציבור של "אור תורה סטון".

ושמו אָחַד: ריפוי הקשר בין ישראל ודתות העולם

תודה מיוחדת מקרב לב נתונה לשותפים לדרך שללא תמיכתם בעמיתי בית המדרש, פירות הלימוד לא היו יכולים להבשיל: ד"ר מישל פרידמן ובנימין בלפיר, חביבה ויוסף ווילר, מרדכי ז"ל וד"ר מוניקה תבדל"א כץ וקרל וליסבט בליקלה.

תודה להוצאת מגיד ולעומדים בראשה מאיר ויהושע מילר, ליו"ר המערכת, הרב ראובן ציגלר, לעורכת הראשית, הרבנית אוריה מבורך ולעורכת המשנה אפרת גרוס.

תודה לעורך הלשון שמואל מרצבך על העבודה המסורה והיסודית חרף כל המשוכות שבדרך.

תודה למעצבת הכריכה, צופיה הרבנד; לעדי רובין, על עימוד הספר בנגיעות של חן ומקצועיות; ולהניה קולומבוס על הגהה דייקנית.

תודה לריבוננו של עולם שזיכנו לחיות בדור של גאולה ולראות עין בעין בשוב ה' ציון. בכל דור ודור ישנם אתגרים העומדים לפתחו של עם ישראל. זכינו והננו עומדים נוכח האתגרים של תקומת עם ישראל בארץ הקודש וביסוס החברה הישראלית על אדני התורה, השלום, הצדק והיושר. "אילו פיננו מלא שירה כים ולשוננו רינה כהמון גליו... אין אנחנו מספיקים להודות לך ה' אלוהינו...".

ויהיו נא אמרינו לרצון לפני אדון כול.

חלק ראשון
סוגיות יסוד

